

ut in auri et metallorum efficientia contingere videtur.

16. Rursus de rebus vegetabilibus perspicuum est, quantum ad sui generationem vel incrementum a cœlis pendeant, quod non aliter fit, nisi quia per influentiam cœlestem aut in se recipiunt qualitates suis qualitatibus consimiles in virtute agendi, aut recipiunt incrementum, vel intensionem suarum qualitatum, aut quia materia ex qua hæc viventia generantur aut aluntur, per virtutem cœlestem disponitur, ut facilius possit eorum actione commutari. Rursus hoc etiam modo generationes animalium multum pendent ex influentia cœlesti, sicque optime intelligitur quomodo sol et homo generent hominem, quia, nimirum, humanum semen imperfectam vim habet nisi calore solis foveatur et juvetur ad eam actionem perficiendam. Et hoc modo ait Henricus supra, necessariam esse virtutem cœlestem influxam his seminibus, qua determinantur ad suas varias actiones; nam cum semen in corporis organizatione tam variam et multiplicem habeat actionem, non videtur ad id sufficere virtus particularis et intrinseca, et ideo necessaria censetur virtus cœlestis. Quod est probabile, quamvis non minus obscurum sit quo modo virtus influxa a cœlo, si in se simplex sit, et naturaliter agens, ad illam varietatem sufficiat. Quidquid vero de hoc sit (quod superius est tactum), constat necessitatem hujus influxus cœlestis semper provenire ex insufficientia virtutis particularis, vel ad vincendam resistantiam materiæ, vel ad se tuendum a contrariis, vel ad complendam totam dispositionem prout est necessarium ad generationem perficiendam.

17. Et confirmatur a contrario, nam ubi virtus agentis particularis invenitur sufficiens ad suam actionem, vel minor, vel nulla influentia cœlestis est ad illam necessaria, quantum ex ratione aut experientia potest colligi. Inde enim est quod ignis eodem modo generet ignem ex materia eadem, seu cæteris paribus, in quocunque aspectu seu dispositione cœlestium astrorum. Et eodem modo color efficit species visibiles, et visus elicit actum visionis, et idem est de aliis actionibus vitalibus, dummodo organorum dispositio eadem conservetur, et cætera paria sint. Et hoc modo dixit D. Thomas, opusc. 10, art. 8, *si corpus hominis vivum et cum eadem dispositione membrorum conservetur cessante motu cœli, posse hominem eodem modo movere ma-*

num aut linguam; et q. 5 de Potent., art. 10, ad 8, dicit, in eo casu duraturum motum cordis in homine.

Quomodo inter causas creatas aliqua universales dicantur.

18. Ex his ergo constat quo sensu admitti possint aliqua causæ universales præter primam, et aliqua subordinatio per se inter aliquas causas secundas inter se, et quid in hoc sit proprium causæ primæ, quæve sit differentia inter ipsam et alias. Est enim ei proprium, ut omnis operatio ab ipsa pendeat per se immediate et essentialiter, ita ut quantumcunque sit virtus inferior, sine illo influxu agere non possit, neque etiam possit ab alio agente suppleri, nec per virtutem aliquam creatam etiam a Deo ipso inditam. Hoc autem modo non pendet operatio unius creaturæ ab alia, ut declaratum est; ideoque proprium est solius Dei esse hoc modo causam universalem omnium actionum. Tamen, quia res naturales et generabiles ac corruptibiles imperfectas habent virtutes ad agendum, et multa habent contraria, a quibus impediuntur ne suas actiones vel generationes efficiant, quarum continua successio necessaria est ad universi conservationem, ideo providit auctor naturæ superiora quedam corpora, quæ varias haberent virtutes agendi, et per motum continuum variis modis applicarentur, ut ita possent variis etiam modis juvare inferiora agentia ad eorum generationes vel corruptiones. Ideoque merito illa superiora corpora dicuntur causæ universales, quia ad effectus omnium causarum inferiorum aliquo modo operantur. Quo modo ait Dion., 4 cap. de Divinis nominibus: *Solis radius ad generationem sensibilium corporum confert, et ad vitam ipsam, movet et nutrit, et auget, et perficit.*

19. *Qualis subordinatio in agentibus inferioribus ad superiora.* — Et simili modo intelliguntur causæ naturales per se subordinatæ cœlestibus juxta ordinem ab auctore naturæ institutum. Non quia vel virtutes, vel effectus inferiorum corporum per se et intrinsece dicantur habitudinem, vel dependentiam a corporibus cœlestibus, sed quia de facto juxta ordinem universi sub illis ita instituta sunt, ut ab eisdem juventur et foveantur in suis actionibus et virtutibus. Si autem Deus alium ordinem instituisset, vel per se ipsum, vel per alia corpora juvando aut supplendo defectus inferiorum agentium, æque bene ac

connaturaliter secundum proprias et particulares naturas hæc agentia suas actiones perficerent. Et eadem ratione, si interdum contingat de facto, vel causam particularem inferiorem sufficienter juvari ab alia causa inferiori, vel per se esse sufficientem ad suam actionem, illam poterit exercere absque concursu cœli. Et similiter, quamvis virtus inferioris causæ sit insufficientis ad perficiendam totam generationem, desitque illi omnino cœleste auxilium, imo potius ei resistat, eaque ratione non possit generationem perficere, nihilominus efficit aliquam alterationem, vel dispositionem remotam, ad quam talis virtus per se sufficit.

Solvuntur rationes oppositæ.

20. Ratio igitur dubitandi in principio posita ex prædictis soluta manet; nam omnia dicta Aristotelis et aliorum philosophorum de influxu cœlorum, et de dependentia inferiorum agentium ab illis, sufficienter intelliguntur juxta modum subordinationis et dependentiæ a nobis explicatum. Ad rationem autem Javelli respondetur, actionem agentis generabilis et corruptibilis per se et intrinsece non necessario pendere ab alio agente incorruptibili præter primam causam; quod si aliquando pendet, solum est quando virtus talis agentis est per se insufficientis et juvatur ex consortio superioris corporis incorruptibilis. Probatio autem quam adducit Javellus ex immediatione actionis, improbabilis est, et potius suadet oppositum; nam immediatius agit prima causa in actionibus omnium corporum corruptibilium, quam cœlum. Aliæ vero confirmationes solutæ sunt ex dictis de subordinatione per se, ac de modo quo cœlum influit cum inferioribus causis. Quod vero ibi tangitur de cessatione omnium inferiorum actionum cessante motu cœli, in eo sensu improbable est, scilicet, de momentanea cessatione propter dependentiam essentialem; nam motus cœli non est per se causa, sed solum applicatio ad agendum. Solum ergo dici posset quod ex eo tempore vel momento cessarent omnia, quia ex tunc inciperent corrumpi et deficere; de quo alias. Videatur D. Thomas, qui id insinuat de op. 10, a. 23, in fin.; et latius id tradit Sone., 12 Metaph., qu. 13, cum aliis supra citatis.

21. *Ejusdem suppositi facultates qualiter inter se ordinari contingat.* — Ultimo ex his facile resolvi potest aliud punctum supra tactum de virtutibus subordinatis ejusdem

suppositi; in illis enim contingit esse dependentiam essentialem in agendo inter plures virtutes, quia multo magis sunt inter se connexæ, quam supposita diversa. Semper tamen in hujusmodi subordinatione, si sit per se ac physica, et in genere causæ efficientis, inferior virtus comparatur ut instrumentalis ad superiorem cui subordinatur. Et hoc modo facultates animæ pendent essentialiter ab anima in operationibus vitæ, et species intentionalis a potentia, in qua ut in subjecto existit. Et ad idem reducitur dependentia quam in agendo habet habitus a potentia quam afficit. Dixi autem, *si sit per se, etc.*, quia intellectus aliquo modo subordinatur voluntati in aliquibus actionibus suis, non tamen ut per se ac principaliter cooperanti, sed ut applicanti tantum et moventi ad agendum. Et e contrario voluntas subordinatur intellectui, non tamen ut coefficienti, sed ut applicanti finalem causam. Ubi cumque igitur est subordinatio per se, intervenit aliqua ratio instrumenti conjuncti et principalis agentis; sub qua ratione tale instrumentum per se solum est insufficientis principium talis actionis et effectus.

DISPUTATIO XXIII.

DE CAUSA FINALI IN COMMUNI.

Consecutionis inter has disputationes ordo.

— Quamvis finalis causa præcipua quodammodo omnium sit, atque etiam prior, oberior tamen est ejus causandi ratio, et ideo veteribus philosophis pene incognita fuit, ob quam ignorationem in alios errores circa rerum naturalium cognitionem inciderunt, ut Aristot., tract. 2 Phys., c. 8, et 1 Metaph., et 1 de Partibus animal., in principio. Ob hanc ergo rationem, licet in superioribus definitum sit finem annumerandum esse inter quatuor causarum genera, ut hoc magis exponamus, et difficultates dissolvamus, inquirendum imprimis erit an finis sit causa, deinde quomodo et quid causet, quotuplex etiam sit finis, et quæ sit uniuscujusque causandi ratio.

SECTIO I.

An finis sit vera causa realis.

1. *Rationes dubitandi.* — *Prima.* — Ratio dubitandi imprimis est, quia de ratione causæ est ut sit principium, ut ex definitione a nobis superius tradita constat; sed finis non est principium; nam potius opponitur principio,

ut ex ipso nomine finis constat, et significat Aristoteles, 3 Metaph., text. 3.

2. *Secunda.* — Secundo, de ratione causæ realis est ut per se ac realiter influat in effectum, ut supra in definitione causæ positum est; sed finis non influat esse realiter in effectum; ergo non est causa. Probat minor, quia vel finis influat antequam sit, vel postquam jam est; non primum, nam quod non est, quemnam realem influxum habere potest, cum fundamentum totius operationis, et similiter totius causalitatis sit esse? Neque etiam dici potest secundum, quia quando finis est, jam tunc cessat actio et causalitas agentis; ergo jam non est tunc necessaria causalitas finis.

3. *Tertia.* — Tertio, quia nihil potest esse causa realis suiipsius; sed forma, teste Aristotele, est finis generationis naturalis, qua ipsa forma fit, ut sanitas est finis curationis qua acquiritur; ergo quatenus est finis, non potest habere veram rationem causæ realis. Dices, formam esse finem generationis, quæ ab ipsa distinguitur. Sed contra, quia nihil potest esse causa realis productionis rei, nisi sit etiam causa rei productæ, quia non causatur res nisi per actionem qua fit; sed forma non potest esse causa realis suiipsius; ergo neque generationis qua ipsa forma fit. Unde confirmatur; nam causa realis dicit relationem realem ad effectum; finis autem non est capax hujusmodi relationis, tum quia, vel quando causat, non habet esse reale, vel quando habet esse reale, nec causat, nec distinguitur ab effectu.

4. *Quarta.* — Quarta ac præcipua ratio dubitandi est, quia finis considerari potest aut in ratione principii moventis et allicientis agens ad agendum, vel in ratione termini ad quem tendit actio; hæc enim duplex ratio distingui solet a philosophis in objecto alicujus potentia, scilicet, objecti motivi et terminati; eademque distinctio locum habet in fine, qui est objectum voluntatis. Sed sub neutra ratione potest finis habere veram rationem causæ. Et imprimis de ratione termini videtur manifestum, tum quia ut sic potius habet rationem effectus quam causæ; ut sic est postremum actionis, non origo ejus; denique ut sic non influat, sed potius aliarum causarum influxus in illum tendit. Deinde neque sub altera ratione moventis potest habere rationem causæ; nam, ut sentit Aristot., 1 de Gener., text. 55, motio finis tantum est metaphorica; non est ergo vera et realis;

ergo non sufficit ad causalitatem realem. Et confirmatur primo, quia etiam in Deo reperitur hæc motio metaphorica finis; nam revera Deus propter bonitatem suam, a qua ejus voluntas metaphorice movetur seu allicitur, communicat se creaturis, et tamen dici non potest quod ille finis habet veram causalitatem circa Deum. Et confirmatur secundo, quia si finis sub hac ratione tantum habet rationem causæ, ergo saltem respectu agentium naturalium non potest finis esse causa realis, quia non potest illa movere seu allicere ad sui amorem.

5. Atque hinc oritur quinta difficultas, quia hinc evertitur totum fundamentum, ob quod a philosophis introductum est hoc genus causæ, nimirum, quia agentia naturalia non operantur casu aut fortuito, sed in determinatos fines suis actionibus tendunt. Ex hoc enim fundamento seu indicio solum colligitur, habere res naturales definitos terminos suarum propensionum et inclinationum naturalium; id enim satis est ut non casu, sed per se operentur determinatos effectus, etiamsi nullum aliud genus causalitatis intercedat. Sicut dicunt Theologi æternum Patrem per se ac definite tendere (ut sic loquar) per generationem in talem terminum, nempe in hunc Filium, non ex causalitate finis, sed ex determinatione naturæ. Et in naturalibus lapis naturali inclinatione definite tendit in locum infernum, etiamsi locus ille nullum genus causalitatis habeat circa illum motum, sed solum rationem termini, ad quem lapis habet naturalem propensionem. Idemque dici potest de operante per appetitum elicito, sive ex necessitate, sive libere, quod nimirum moveatur motu elicitio in objectum sibi propositum, quia talis motus consentaneus est inclinationi naturali ipsius potentia in tale objectum, absque alia causalitate illius objecti in talem actum; ergo nullum est sufficiens fundamentum, ut fini tribuamus veram rationem causæ.

6. *Sexta.* — Sexta et ultima difficultas sit, quia non potest satis explicari quid, vel circa quid finis causet. Aut enim causat aliquid in ipsum agens, et hoc non potest universe dici, quia, licet in agentibus creatis voluntariis possit aliquo modo defendi, non tamen in agentibus naturalibus, nec in Deo, qui est agens voluntarium increatum. Vel causat aliquid in ipso effectu, et hoc habet in universum difficultatem supra tactam in tertio argumento, et præterea habet specialem difficul-

tatem in agentibus voluntariis creatis, quia tota causalitas finis, qualiscumque illa sit, videtur versari circa voluntates talium agentium; circa effectus autem eorum non nisi remote, et per accidens; ideoque effectus non habebunt propriam causam finalem.

Questionis resolutio.

7. Nihilominus statuenda est conclusio certa, finem esse veram, propriam ac realem causam. Hoc est receptum dogma, et quasi primum principium in philosophia et Theologia; illud docuit Aristot., 2 Metaph., c. 3, et lib. 11, c. 1, et 2 Phys., c. 1 et sequentibus; et ante illum docuerat Plato in Phædone, ubi in eandem sententiam refert Socratem; imo ille solum finem vult esse causam, forte per antonomasiam, id est, primam et præcipuam, de quo dicemus infra in comparatione causarum. Ratio autem summi imprimis potest ex communi modo loquendi de fine et de causa; nam finis esse dicitur *propter quem aliquid fit, vel est*; in hunc enim modum Aristoteles finem ubique describit; constat autem particulam illam, *propter*, causalitatem significare; unaquæque enim res propter causam suam dicitur habere esse; ergo signum est finem habere rationem causæ. Præterea, causa efficiens, nisi temere agat, alicujus gratia agere debet; ergo et ipse effectus causæ efficientis, ut per se ab illa fieri possit, intrinsece postulat ut alicujus gratia fiat; ergo talis effectus sicut per se pendet ab efficiente, ut a quo fit, ita in suo genere per se pendet ab aliquo cujus gratia fit; ille autem est finis; ergo per se pendet a fine; ergo e contrario finis est vera causa ejus rei, quæ propter finem fit.

8. Sed in hac re non tam oportet rationes multiplicare quam rem exponere, ut difficultates solvantur, et finis causalitas, quæ obscura est, declararetur; huc enim tendunt difficultates in principio positæ, non ut res certa in dubium revocetur. Ut autem hoc distinctius fiat, distinguamus tria agentia propter finem. Primum et supremum est intellectuale agens increatum, quod est solus Deus. In secundo ac medio ordine sunt agentia intellectualia creata, inter quæ nobis notiores sunt homines, et ideo de illis semper loquimur, quamvis eadem ratio sit de intelligentiis creatis. In tertio et infimo ordine sunt agentia naturalia, seu intellectu carentia, quamvis inter ea nonnulla sit differentia eorum quæ sensum et appetitum habent, et reliquorum,

quam etiam suo loco indicabimus. Causalitas ergo finis licet suo modo locum habeat in actionibus horum omnium agentium, tamen in creatis agentibus intellectualibus nobis notior est, et majorem quamdem proprietatem et specialem modum habet, et ideo in illis peculiariter declarabimus hanc causalitatem finis, et expediemus difficultates circa eam insurgentes; postea vero de aliis agentibus dicemus. Igitur quod in agentibus creatis per intellectum et voluntatem intercedat causalitas finis, sufficiens argumentum sumitur ex humanis actionibus. Constat enim nobis experientia, intendere nos, cum humano modo, id est, libero et rationali operamur, certum aliquem finem, in quem actiones nostras dirigimus, et propter quem media eligimus; movemur ergo a fine, tum ad dilectionem seu intentionem sui, tum ad eligenda et exequenda media propter illum; hæc autem motio aliquid est in rerum natura; non est enim aliquid imaginarium vel fictum per intellectum; et aliquod genus causalitatis est, quandoquidem est origo operationum realium; est ergo finis vera et realis causa. Et hinc etiam obiter constat hanc causalitatem maxime habere locum in agentibus intellectualibus, quia illa maxime possunt cognoscere finem et media, et ordinem unius ad alterum, et propriam uniuscujusque rationem.

Rationes dubitandi solvantur.

9. Argumenta in principio facta partim postulant difficultates proprias pertinentes ad Deum, et ad infima agentia naturalia, partim inculcant ea quæ de causa tractari possunt; hæc autem sunt illa omnia quæ de cæteris causis tractantur, ut insinuavit Cajetan., 1 p., quæst. 5, art. 4, et 2. 2, quæst. 17, a. 5, scilicet, quæ res possint finaliter causare, per quid seu quæ sit illis ratio causandi, vel tanquam principalis ratio, vel tanquam proxima. Item quæ sit necessaria conditio, quis effectus; in quo denique consistat ejus causalitas, quod hic est omnium obscurissimum. Ne igitur omnia hæc involvamus et confundamus, in sectionibus sequentibus distincte tractanda erunt; ergo exacta argumentorum solutio usque ad finem disputationis erit expectanda. Nunc perfunctorie per singula discurremus.

10. *Prima.* — *Finis vere principium.* — Ad primum negamus minorem, scilicet, finem non esse principium; nam eo modo

quo est primum quid, habet rationem principii; est autem finis primus in intentione, quamvis sit ultimus in executione. Aristoteles autem, in dicto loco tertii Metaph., non opponit finem omni principio, sed principio motus, per quod causam efficientem intelligit, quam distinguit a finali.

11. Ad secundum negatur minor, scilicet, finem non influere realiter; ad probationem autem communis responsio est, finem influere quando non est in re, sed tantum in apprehensione seu cognitione. Sed distinctione opus est, tam ex parte finis quam ex parte effectus seu actionis quam finis causat. Nam, ut sectione sequenti dicam, finis alius est cujus gratia fit actio, alius vero cui finis acquiritur; item alius est finis formalis, ut visio Dei, et alius objectivus, ut Deus ipse; item finis causare potest desiderium sui, vel etiam potest causare quietem, vel delectationem, quæ omnia mox declarabimus. Finis ergo cui, non causat nisi quando existit; dicitur enim finis cui, ipsismet agens, quatenus propter se, vel in suum commodum operatur, quod non potest facere nisi existat. Item finis objectivus potest etiam supponi existens, quando finaliter causat, ut Deus, propter quem videndum ad bene operandum movemur. Rursus finis formalis, seu consecutio finis intenti non causat delectationem seu fruitionem sui, nisi quando existit, quia delectatio non est nisi de bono possessio; quod si sit de spe ejus, tunc ipsa spes habet rationem imperfectæ consecutionis. In his ergo omnibus non procedit illud argumentum, quia existente fine objectivo vel fine cui (qui claritatis gratia posset subjectivus appellari), non cessat inquisitio, nec causalitas finis, nisi adsit etiam consecutio finis, et hac obtenta, quamvis cesset motus in finem per modum desiderii, non tamen per modum quietis et delectationis. Solum ergo de fine formali, seu consecutione finis verum est, per se loquendo, quod causat sui desiderium, quando non est in re, et de illo recte responsum est, sufficere, quod sit in apprehensione et iudicio intellectus, eo quod ejus motio intentionalis sit, et (ut ita dicam) animalis, per sympathiam et consonantiam potentiarum animæ, intellectus scilicet et voluntatis.

12. Quid sit id quod finis causat. — Tertium argumentum postulat quid causet finis, et specialiter attingit difficultatem, quomodo forma sit finis generationis naturalis, quod spectat ad difficultatem de naturalibus agen-

tibus infra tractandam, et ideo breviter nunc dicitur finem causare desiderium sui, seu alium similem affectum erga seipsum, et ita non causare immediate seipsum, sed aliquid distinctum a se. Et hinc etiam constat ad confirmationem, ex hac parte non repugnare relationem causæ in fine esse realem; est enim sufficiens distinctio inter ipsam et talem effectum, et quando ipse finis non sit in re distinctus ab effectu ejus, dicemus sectione 3.

13. An vero ex alio capite repugnet illam relationem esse realem, nimirum, ex eo quod finis ipse non habet esse reale dum causat, res est dubia et controversa. Soncin., 5 Metaph., quæst. 3, et Javell., quæst. 6, aiunt illud esse objectivum, quod finis habet in intellectu, sufficere ut realiter referatur ad effectum; sed id difficile creditur est; nam illud esse objectivum in ipso fine nihil rei ponit, sed solum denominationem extrinsecam ab actu, qui realiter est in intellectu; ille autem actus non refertur realiter ad effectum causæ finalis, quia non concurrat per se ad illum, ut infra dicam. Melius ergo respondent qui negant ad omnem causalitatem realem, sequi relationem realem in causa; non est enim necesse ex vi causalitatis, si aliæ conditiones non concurrant, ut patet in causalitate Dei effectiva. Unde addo, etiamsi finis existat dum causat, non referri realiter ad suum effectum, quia in suo modo causandi est superioris cujusdam rationis, quia ipse nullo modo ordinatur ad effectum, sed effectus admittatur hic relatio realis, quod est probabile, maxime quando effectus non tantum per extrinsecam denominationem, sed per intrinsecam habitudinem ordinatur in finem, juxta ea quæ inferius declarabimus, nihilominus illa relatio censenda est non mutua; effectus enim referri potest ad finem, quatenus ab eo pendet; unde, sicut ad hanc dependentiam satis est quod finis præexistat in mente, ita etiam sufficere ad realem habitudinem transcendentalem, licet prædicamentalis forte non sit nisi ad finem actu existentem; tamen, quia finis causat ut omnino immotus, et non ordinatus ad suum effectum, ideo non oportet ut ex parte ejus relatio sit realis. Sicut enim Aristoteles dixit scientiam referri realiter ad scibile, non e contrario, ita nos dicere possumus de appetitione et appetibili; est enim eadem ratio, et similiter est eadem de appetibili et de fine,

14. Cur motio finis metaphorica dicatur. — In quarto argumento multa tanguntur pertinentia ad Deum, et ad agentia naturalia; nunc, illis omissis, concedimus causalitatem convenire fini, ut habet rationem principii, et consequenter ut habet rationem moventis. Ejus autem motio dicitur metaphorica, non quia non sit realis, sed quia non fit per influxum effectivum, nec per motionem intentionalem et animalem, et ideo nihil obstat quominus vera ac propria sit ejus causalitas.

15. Ad quintum, quidquid sit de agentibus naturalibus, de quibus postea respondetur modum operandi intellectualium creaturarum non posse intelligi sine causalitate finis, quia revera alliciuntur et moventur a fine ad operandum, et quamvis ipsa habeant naturalem propensionem ad objecta, seu fines ad quos per proprios vitales actus moventur, tamen illa naturalis propensio non potest operari in suo genere, id est, effective, nisi sufficienter applicato fine, et in suo genere concausante, et ita determinatio operationis, seu destinatio in certum scopum, quæ cernitur id agentibus intellectualibus, manifeste procedit non ex sola inclinatione naturali, sed ex causalitate finis. Ad sextum, quantum hic locus patitur, satis explicatum est quid, vel circa quid finis causet; integram vero hujus rei tractationem trademus inferius.

SECTIO II.

Quotuplex sit finis.

1. Antequam progrediamur ulterius ad explicanda cætera, quæ proposuimus ad causalitatem finis pertinentia, oportet varias divisiones, vel potius nominis significationes explicare, ut distincte intelligatur de quo sit disputatio.

Prima divisio finis Cujus et Cui.

2. Est ergo prima ac celebris divisio finis in finem Cujus, et finem Cui, quæ sumpta est ex Aristot., 2 de Anima, c. 4, ubi Argypilus, vertit *finem quo* et *cui*; sed priora verba sunt græcis conformiora, et intentionem melius declarant; nam finis Cujus dicitur, cujus adipiscendi gratia homo movetur, vel operatur, ut est sanitas in curatione; finis Cui dicitur ille, cui alter finis procuratur, ut est homo in intentione sanitatis; nam, licet homo curetur propter sanitatem, ipsam vero sanitatem sibi et in suum commodum quærit.

3. Quæri vero potest quis horum habeat

propriam rationem finis. Quidam enim soli fini Cui illam attribuunt, quod sentit Gabriel, in 2, d. 4, q. 5, sequens Ocham, in 2, quæst. 3, art. 1; atque idem sentit Henric., Quodl. 2, q. 1. Et probatur: nam ille est proprie finis, in quo sistit intentio agentis; cætera enim potius habere videntur rationem mediorum; sed intentio solum sistit in fine cui cætera procurantur; nam ad illum omnia ordinantur; unde, sicut medium solum amatur, quatenus proportionatum est fini, ita finis Cujus solum amatur, quatenus est proportionatus et conveniens fini Cui; ergo. Et confirmatur: nam finis amari debet amore amicitiae, vel saltem benevolentiae, quia debet amari propter se; sed solus finis Cui ita amatur; nam finis Cujus amatur alteri, qui dicitur finis Cui; atque ita amor finis Cujus est concupiscentiae, alter vero est amicitiae seu benevolentiae, et ideo finis Cui amatur simpliciter, finis autem Cujus tantum secundum quid, juxta doctrinam D. Thom., 1, 2, quæst. 26, art. 4, dicentis, *illud amari simpliciter, cui amatur bonum; hoc autem bonum, quod alteri amatur, tantum amari secundum quid.*

4. Aliunde vero apparet, solum finem Cujus proprie habere rationem causæ finalis; nam Aristoteles, ubicumque hanc causam definit, per hoc ejus rationem explicat, quod sit *cujus gratia aliquid fit*, ut patet 2 Phys., c. 3 et 7, et 5 Metaph., c. 2; et hac ratione dicit, finem esse primum in intentione, et ultimum in executione, et similiter ait formam esse finem generationis, non vero ipsum generantem. Et ratione declaratur, quia his, cui alter finis acquiritur vel quæritur, solum est subjectum quod perficitur vel actuatur alia re, quæ intenditur ut finis; ut homo est subjectum sanitatis, aut visionis beatæ, quæ est finis nostrarum operationum; hæc ergo habitudo non est proprie finis, sed alterius rationis; nemo enim proprie dixerit hominem esse finem visionis beatæ, sed potius visionem esse finem hominis; nam res est propter suam operationem, ut propter finem. Et confirmatur; nam in fine Cujus comprehenditur, ut infra dicam, objectum operationis, ut est Deus respectu visionis beatæ; unde non solum amat sibi homo visionem Dei, sed etiam Deum ipsum amore concupiscentiæ pertinente ad spem, ut Theologi docent; non potest autem dici quod homo sit finis Dei, eo quod sit ille cui amatur Deus; ergo per illam particulam, *Cui*, non explicatur propria ratio finis.

5. Dissolvitur. — Nihilominus dicendum

est in utroque horum salvari posse propriam rationem finis, interdum vero ita conjungi, ut ex utroque coalescat unus integer finis. Hoc est consentaneum Aristoteli in citato loco de Anima. Et ratione probatur, nam uterque horum finium potest per se excitare voluntatem, et ab ea diligere seu intendi propter suam bonitatem; sic enim quando homo inquit sanitatem, se diligit, cui sanitatem vult propter suum commodum et perfectionem, quam per se appetit, propter summam conjunctionem, vel potius identitatem quam secum habet. Similiter diligit et intendit sanitatem, propter perfectionem ipsiusmet sanitatis, in quo magna est differentia inter medium, et finem Cujus; nam medium, verbi gratia, potio, solum est amabilis, quatenus est utilis ad salutem; salus vero ipsa propter se amatur, quia per se perficit hominem, cui amatur. Unde fit ut totum hoc, *homo sanus*, sit integer et adæquatus finis illius actionis, in quo prædicti duo fines includuntur, quasi componentes unum integrum finem. Sic etiam potentia dicitur esse propter operationem, ut propter finem cuius gratia fit, quamvis etiam operatio vere sit propter ipsam potentiam, nimirum ut ipsam perficiat, et in ultimo actu constituat. Ut merito dici possit finem integrum esse potentiam ut perfecte actuatam, quod alii dicunt, potentiam non tam esse propter operationem quam propter seipsam operantem. Atque hoc modo non repugnat duas res sub his diversis rationibus ad invicem esse unum finem alterius, et e converso; sic enim intellectus est propter visionem Dei, et visio etiam est propter intellectum, ut ipsam perficiat. Neque hoc est inconveniens, tum propter rationes diversas, tum quia intentio agentis quasi adæquate fertur in compositum ex utroque cum mutua habitudine componentium inter se, quo modo materia est propter formam, et forma est etiam aliquo modo propter materiam; totum autem est, quod per se primo et adæquate intenditur. Quamvis autem finis Cui et Cujus possint ita ad invicem comparari, non est tamen id semper necessarium, ut statim declarabo.

6. *Quæstionculla consequens ad resolutionem præcedentis.* — Quæret vero ulterius aliquis, esto uterque eorum sit proprie finis, quis eorum sit principalior. Respondeo, comparisonem fieri posse, vel in ratione entis, vel in ratione causandi. Priori modo non est per se necessarium ut unus ex his finibus sit semper

perfectius ens; interdum enim finis Cui est res nobilior, ut cum homo propter sanitatem sibi acquirendam operatur; interdum vero accidit e converso, ut cum idem homo operatur propter acquirendum sibi Deum, qui longe nobilior est. Et ratio est, quia interdum res seu suppositum perfectius intendit sibi acquirendam perfectionem, quamvis minorem, ad quod satis est quod tale subjectum perfectiori modo se habeat cum tali forma quam sine illa, quamvis si præcise compararetur ad eandem formam, sit quid perfectius. Aliquando vero res aliqua perficitur per conjunctionem ad perfectiorem, ut homo per conjunctionem ad Deum, et tunc optime potest res minus perfecta operari gratia alterius perfectioris, ut illam habeat et possideat prout potuerit, quo etiam modo materia appetit formam, et si posset gratia consequendi illam aliquid operari, id faceret; sub qua consideratione forma habet rationem finis Cujus, et materia finis Cui, quæ minus perfecta est quam forma.

7. At vero si illa duo conferantur posteriori modo, scilicet, in ratione causæ et finis, idem videtur esse quærere quis eorum sit principalior, quod quærere quis magis ametur magisque intendatur. Et sane rationes prius factæ videntur suadere finem Cui magis amari, quia magis ratione sui diligitur, magisque in illo sistit motus voluntatis. Solum videtur ob stare exemplum illud de amore concupiscentiæ, et intentione consequendi Deum, quatenus bonum nostrum est. Neque enim dicere possumus, eo actu amare nos magis nos ipsos quam Deum; alias amor ille esset inordinatus; neque etiam dicere possumus illam intentionem principaliter sistere in nobis quam in Deo; alias absolute finis ultimus illius intentionis essemus nos, et non Deus, et ita esset etiam inordinata intentio.

8. Quapropter distinctione vel limitatione opus est; nam in bonis particularibus, quæ præcipue, vel etiam omnino amantur in commodum amantis, vel ut illum perficiant, vel sub aliqua alia habitudine ad illum, verum est finem Cui principaliter amari, esseque principaliter finem. Et hoc probant rationes prius factæ. Quæ confirmari possunt, nam sæpe hujusmodi particulare bonum, quod est finis Cujus, supponit absolutum amorem illius personæ cui amatur, et amor ejus ex illo amore nascitur; sic enim homo interdum amat seipsum proprio amore benevolentiae, et ex illo postea amat sibi sanitatem. Et hinc

etiam sæpe fit ut talia bona particularia amentur, ut media, et utilia ad alios fines ipsi amanti convenientes; signum ergo est, respectu horum finium ipsum finem Cui esse principaliter magisque dilectum. At vero quando finis cuius gratia, est summum bonum, et finis ultimus, si ordinate ametur et intendatur, semper debet retinere principaliter rationem finis, magisque trahere ad se intentionem operantis. Quia cum sit finis ultimus simpliciter, non potest ita referri in alium sub aliqua ratione finis, ut in alio principaliter sistatur. Atque ita, cum homo intendit consequi Deum, licet ipse sit aliquo modo finis cui bonum illud quæritur, tamen absolute potius homo ordinat seipsum in illum finem; nam vult conjungi illi bono, ut ultimo fini suo. Quo fit ut, licet in eo motu et tendentia, respectu mediocorum et operationis, homo proprie dicatur finis Cui, tamen respectu ipsius Dei, qui principaliter quæritur, non tam dicendus sit finis quam subjectum quod ordinatur ad consequendum illum finem. Quamvis non negem posse etiam vocari finem Cui; nam revera habet illam rationem, ita tamen ut intelligatur potius ordinari ad alterum finem objectivum et ultimum, quam illum ad se ordinare.

Secunda divisio finis in operationem, et rem factam.

9. Secundo dividi solet finis in eum qui est operatio tantum, et eum qui ex operatione resultat, seu in quem tendit actio, ut in rem factam. Quam divisionem tetigit Aristoteles, 1 Ethic., et lib. 1 Magnor. Moral., c. 3. Et quantum attinet ad rationem formalem finis, videtur materialis divisio sumpta ex rebus quæ hanc causalitatem exercent, potius quam ex variatione causandi. Nihilominus tamen ad intelligendos auctores, præcipue varia loca Aristotelis, et ad explicandas alias divisiones, et præsertim ad declarandos fines diversarum rerum, et maxime hominis, est necessaria. Exempla itaque utriusque membri facilia sunt, tam in operibus artis quam naturæ. Nam finis curationis est sanitas, ædificationis domus, generationis res genita, et sic de aliis; at vero pulsationis cytharæ non est alius finis præterquam ipsa cytharizatio, et contemplationis sola ipsa contemplatio. Quanquam in secundo membro advertere oportet, etiam in illis actionibus posse philosophice distingui terminum ab actione: nam terminus semper est

aliqua qualitas; actio vero est via seu tendentia illius qualitatis; tamen, quia terminus hujus actionis talis est, ut non duret nisi quamdiu fit, eo quod in fieri et conservari pendet ab actuali motu seu influxu potentiæ, ideo quod attinet ad rationem finis, non distinguitur inter actionem, ut actionem, et ut terminum; in actionibus vero prioris generis finis intentus est res facta quæ permanet, cessante actione. Ex quo etiam intelligitur hanc divisionem tantum esse datam de fine Cujus; nam finis Cui, neque est actio, neque fit per actionem, sed supponitur potius ad actionem, cum sit ipsummet agens.

Tertia divisio finis, scilicet, actionis, vel rei factæ.

10. Atque hinc orta est tertia divisio finis in finem actionis, et in finem rei factæ seu genitæ. Quæ sumitur ex Aristotele, partim 2 Physic., c. 7, partim 2 de Cælo, c. 3. Nam in priori loco dicit formam esse finem generationis; in posteriori autem dicit unamquamque rem atque adeo ipsam formam seu rem genitam esse propter suam operationem. Atque ita fit (ut sumitur etiam ex Averroë, 4 de Cælo, text. 22) ut res genita sit finis generationis, et operatio etiam, propter quam res generatur, sit etiam finis, proxime quidem et immediate ipsius rei genitæ, remote autem et mediate ipsius generationis. In qua divisione duo tantum occurrunt advertenda: unum est, cum Aristoteles dicit formam esse finem generationis, sub forma comprehendere totum compositum, seu rem ipsam genitam; nam propter illam maxime est generatio; tamen, quia res genita non fit nisi inducendo formam in materiam, ideo per formam explicuit generationis finem. Et quod de generatione dixit Aristoteles intelligendum est de omni actione, tam naturali, quam artificiali, per quam aliqua res fit, ita ut permaneat, et extendi etiam potest ad creationem; nam etiam res, quæ creatur, est proximus finis illius actionis.

11. Alterum observandum est, finem rei genitæ communiter censi esse aliquam operationem propter quam res fit, ut est visio Dei respectu hominis, vel illuminatio respectu solis; tamen, ut omnem finem rei genitæ comprehendamus, per operationem necesse est intelligere omnem usum ad quem res genita ordinatur; nam finis materiæ, quæ est res quædam genita seu creata, non est propria aliqua operatio, est tamen causalitas